

В защита на капитализма

k kultura.bg/web/в-защита-на-капитализма/

05.10.2023 7:45

Райнер Цителман

0
1094

Книгата ще бъде представена със специалното участие на автора Райнер Цителман. За нея ще говорят проф. Георги Фотев и доц. Красен Станчев. На 5 октомври, четвъртък, от 18.30 часа в Унгарския културен институт в София.

Райнер Цителман проучва десетте най-разпространени обвинения срещу капитализма – води до глад и бедност, до задълбочаващо се неравенство, до излишно потребителство, до разрушаване на околната среда, до климатични промени, до войни... Капитализмът, според неговите критици, поставя печалбите над човечеството, създава доминиращи монополи, подкопава демокрацията.

Цителман разглежда подробно всяко от тези обвинения и разкрива значимите грешки в него. Предлага контратези, като ги обосновава с изобилни исторически свидетелства и неопровержими факти, доказващи, че не капитализмът се е провалил: провалили са се антикапиталистическите експерименти, които се правят вече цял век.

Втората част на книгата разглежда схващанията за естеството на капитализма, битувачи в Европа, САЩ, Латинска Америка и Азия. Проучването се основава на анализ, специално поръчан от Ipsos MORI за 32 държави, чиито резултати се публикуват тук за първи път. България е сред изследваните страни.

Райнер Цителман завършва история и политология. През 1986 г. получава научната степен „доктор“ за проучването си Hitler's Weltanschauung („Хитлеровите възгледи за света“, публикувано през 2021 г. под заглавие „Националсоциализмът на Хитлер“). Отличен със степената summa cum laude, трудът получава световно признание. През 1987–1992 г. Цителман работи в Централния институт за социологически проучвания в Свободния университет в Берлин. След това е главен редактор в издателство Ullstein-Propyläen, тогава третата най-голяма издателска група в Германия, като възглавява различни отдели в германския всекидневник Die Welt. Книгите му се превръщат в бестселъри и са преведени на голям брой езици. Настоящата книга е публикувана на 30 езика.

„В защита на капитализма. Развечнаване на митовете“, Райнер Цителман, превод Аглика Маркова, предговор Красен Станчев, художник Веселин Праматаров, изд. „Рива“, 2023 г.

Въведение

ЧАСТ А: Десетте най-разпространени мита за капитализма

Общественото мнение свързва капитализма с всяка несполука, сполетяла човечеството. Мнозина – и то не само последователите на политическата религия на антикапитализма – отъждествяват самата дума със злото. Откъдето и да го погледнете, капитализмът сякаш няма особено много приятели или привърженици, независимо от факта, че се е доказал като най-успешната икономическа система в човешката история.

Най-сполучливият метод, който използват антикапиталистите, е сравнението между действителността в света, в който живеем, и идеалния свят на мечтите им, който не съществува и никога не е съществувал където и да било. Антикапиталистите разчитат на факта, че повечето хора познават малко историята, както знаят малко и за крайната мизерия и за нечовешките условия, в които са живели прадедите ни преди появата на капитализма. Ясно им е също така, че в училище или в университета малцина от съвременниците ни са чули нещо съществено за жестоките, сурови условия на живот при социализма. И накрая – антикапиталистите рисуват бъдещето в най-мрачни краски, приписвайки всеки проблем и всяка криза не на провалите на държавата, а на предполагаемите недостатъци на пазара. А фактът, че досега всяка, без изключение, антикапиталистическа система се е провалила, е довод, който социалистите не желаят да приемат. На това те противопоставят готов отговор, който гласи, че „истински“ социализъм досега

изобщо не е съществувал, и уверено твърдят, че след 100 години провалили се социалистически експерименти те най-сетне са намерили правилната рецепта за идеалния социализъм.

По своята същност капитализмът е икономическа система, основана на частната собственост и конкуренцията, при която отделните предприятия имат свободата да определят какво да произвеждат и в какви количества; в решенията си те биват подпомагани от пазарно определяните цени. Централни роли в капиталистическите икономики играят, от една страна, предприемачите, които разработват нови стоки и разкриват нови пазарни перспективи, а от друга, потребителите, чийто индивидуален избор какво да купят, в крайна сметка определя успеха или провала на предприемачите.¹ По предназначение капитализмът е предприемаческа икономическа система. Всъщност най-подходящото определение на капитализма би трябвало да бъде „икономика на предприемачеството“.

При социализма е точно обратното – доминира държавната собственост, при която не съществуват нито същинска конкуренция, нито реалистични цени. Най-същественото е, че при социализма не съществува предприемчивост. Какви стоки ще се произвеждат и в какви количества, се определя от органите за централно планиране, а не от частни предприемачи.

Никоя от тези системи обаче не съществува никъде в чист вид. На практика всички икономически системи са смесени системи. В реалния свят при социалистическите системи са съществували и съществуват ограничена частна собственост върху капиталовите стоки и върху средствата за производство, както са налице и белези за свободна пазарна икономика (в противен случай те биха се сринали в много по-кратки срокове). А в съвременните капиталистически държави са налице многобройни компоненти на социализма и плановата икономика (което често затруднява функционирането на пазарната икономика и съответно опорочава постиганите от нея резултати). В своята книга „Мощта на капитализма“ съм разработил „теория“, която вече наричам „Теория на проверовъчната епруветка“. Всъщност това не е толкова теория, колкото метафора, която може да бъде използвана като средство за по-задълбочено разбиране на историческия развой: представете си епруветка, съдържаща елементите на държавата и пазара, на социализма и капитализма. Прибавете към тях пазарните елементи, точно както правят китайците още от 80-те години на XX век. И какво наблюдаваме? Бедността намалява, благоденствието расте. Или добавете елементи на държавността в епруветката, както правят социалистите във Венецуела от 1999 г. насам. Какво става тогава? Бедността нараства, благоденствието намалява.

В целия свят наблюдаваме тази борба на противоположности – пазар срещу държава, капитализъм срещу социализъм. Това е диалектическо противоречие и развитието на една държава, независимо дали повече, или по-малко преуспяваща, зависи от промените в съотношението между пазара и държавата. Докато през 80-те и 90-те години на XX век наблюдавахме засилване на пазарните сили в много държави (Китай при Дън Сяопин, Обединеното кралство и Съединените щати при

Маргарет Тачър и Роналд Рейгън, реформите в Швеция, или Германия в началото на XXI век), днес в много страни сякаш надделява държавното начало. На идейно равнище антикапитализмът отново е на мода и все по-определено оформя мисленето на едно ново поколение журналисти и политици. Докато обикалях света, представяйки „Мощта на капитализма“, често трябваше да отговарям на въпроси, които не бях включил в книгата си, например: „Какво ще кажете за влошената околна среда?“ или: „При капитализма човешките ценности не се ли губят, не става ли така, че в сравнение с преследването на печалбата всичко останало започва да играе в крайна сметка второстепенна роля? Нали съществува основно противоречие между демокрация и капитализъм?“. „Да вземем Съединените щати, казваха те, не става ли ясно в края на краищата, че не мнозинството на гласоподавателите, а големите пари определят политическите резултати? А какво ще кажете за пропастта между богати и бедни, която, както непрекъснато ни напомнят средствата за масово осведомяване, постоянно се разширява? А какво имате да ни кажете относно глобални монополисти като „Гугъл“ и „Фейсбук“, които стават все по-влиятелни? И не е ли капитализмът виновен за военните конфликти по целия свят, и не е ли капитализмът създа- телят на ужасяващите диктатури, включително Хитлеровия националсоциалистически режим в Германия?“ И накрая хора, съмняващи се в капитализма или отчаяни от него, задават въпроса: „Не е ли необходимо да опитаме някои алтернативи на капитализма?“. Е, именно тези са въпросите, които разглеждам в своята книга. Четейки следващите глави, скоро ще си дадете сметка, че не водят теоретичен спор. Противниците на капитализма обичат да обсъждат теории, тъй като знаят, че при концептуалните дискусии невинаги е толкова лесно да се реши „кой крив, кой прав“, а и защото им доставя удоволствие да се възвисяват до абстракция. За повечето хора обаче теориите и абстрактните икономически модели са прекалено имагинерни, направо казано – неразбираеми. Това е първата пречка. Втората, която е още по-сериозна, е, че някои теории са съблазнителни, тъй като отговарят на онова, което смятаме, че знаем, и на нашите предварително изградени схващания за света. И ако са последователни и интригуващо формулирани, а и добре представени, и ако, преди всичко, съвпадат с онова, което вече знаем, ни привличат неудържимо. Смятам, че е по-важно първо да установим дали фактите, на които се основава теорията, са верни. Именно това е проблемът с теориите, подкрепяни от антикапиталистите. Те не съвпадат с историческите факти, а просто подсилват техните собствени светогледни заблуди.

Някои от пропагандаторите на капитализма обичат също така да обсъждат икономически модели. Не възразявам срещу това, още повече че подобни модели имат своята обосновка. Смятам обаче, че преди да се реши кой има право, е далеч по-смислено да се обсъждат исторически факти, отколкото да се води дебат върху теоретични модели.

В настоящата книга съм възприел следния подход: в част А се съсредоточавам върху подробностите в непрекъснато повтарящите се доводи срещу капитализма. В средната част Б разглеждам въпроса за алтернативите на капитализма. На хартия

социализмът неизменно изглежда нещо добро, освен когато на тази хартия е напечатан учебник по история. В третата част на книгата, част В, разглеждам разпространените схващания за капитализма. Може би вече сте прочели „Просвещение сега!“ на Стивън Пинкър или „Фактологичност“ на Ханс Розлинг. Мен тези книги ме очароваха, защото доказват колко грешат повечето хора в убеждението си, че в миналото всичко е било по-добре и че целият свят върви от зле към по-зле. Поразително е противоречието между данните от проучванията по въпроса как повечето хора възприемат света около себе си, и фактите. Същото се отнася до мненията на хората за капитализма, тъй като показват рязка разлика между фактите в историята и икономиката, от една страна, и човешките възприятия, от друга. Знам това, защото в един обемен международен научен проект интервюирах хора от 14 държави относно мнението им за капитализма.

Главната цел на настоящата книга не е да споделям мнения на други изследователи, а да оспоря разпространените мнения на тема „капитализъм“. Въпреки това в някои от главите разсъждавам точно върху доводите на редица известни интелектуалци, противници на капитализма, като Тома Пикети, Наоми Клайн и Ноам Чомски, както и върху книги и статии, написани от изследователи, настроени критично към капитализма. Направил съм го предимно в случаите с анализатори, чиито тези според мен вече са намерили добър прием сред широката общественост. Разбира си, повечето от онези, които изповядват антикапиталистически възгледи, изобщо не са чели трудовете на Карл Маркс или на съвременните критици на капитализма. Но много от техните тези, внушени им от средствата за масово осведомяване, в университетите или от определени школи, са враснали в общото светоусещане и дори са смятани, най-малкото частично, за унаследена мъдрост, независимо от присъщите им многобройни грешки.

Ще забележите също, че макар да изглеждат съвсем нови и новаторски (например критиката на консуматорството), някои от тезите всъщност съществуват отдавна. Доводите в подкрепа на антиконсуматорството може да са се променили – защото имаше периоди, през които движението се бореше срещу унищожаването на културата, и тогава се протестираше срещу „отчуждаването поради консуматорството“, а сега се протестира срещу климатичните промени, но крайната мишена си остава същата – капитализмът. Постоянно променящите се доводи на противниците на консуматорския манталитет внушават, че най-важното е истинската цел, а не аргументацията ѝ. Някои от антикапиталистите, включително Наоми Клайн, дори открито признават, че са се заинтересували от каузи като климатичните промени едва когато са съобразили, че въпросът може да стане ново и резултатно оръжие в битката срещу капитализма, за тях – най-отричаното явление.

Тези, които ме критикуват, вероятно ще ме обвинят в „едностранчивост“. Причината е, че голям брой факти и доводи, които представям в настоящата книга, противоречат на много от „истините“ за света, в които са повярвали мнозинството от хората. Освен това книгата ми противоречи на наратива, захранващ огромна част от медиите (ще се върна на този въпрос след малко). Именно заради това смятам за

задължително условие настоящата книга да се чете с нагласа да се обмислят фактите, които биха променили собствените ви възгледи за света. В нашето международно проучване представяме респонденти от 21 държави, дали 18 мнения за капитализма. Едно от тези мнения, което получи особена подкрепа, беше, че капитализмът е подобрил условията на живот за обикновения човек в много държави по света, но далеч по-голям брой респонденти са на мнение, че капитализмът е причината за глада и мизерията. Числата, които представям в глава 1 на настоящата книга, ясно показват, че в случая става дума точно за обратното.

Що се отнася до глада и мизерията обаче, въпросът много трудно може да се обсъжда въз основата на факти. Колкото по-емоционално натоварен е даден проблем, толкова по-малко склонни са хората да приемат емпирични данни, противоречащи на собственото им мнение – факт, който многократно се потвърждава от научни експерименти и изследвания.

В поредица почти идентични представителни проучвания, извършвани през изминалите три десетилетия, изследователите изобразяват респондентите чрез картинка на човек, чиито думи излизат от устата му в балонче: „Бих искал да разкажа какво се случи оня ден по време на една панелна дискусия на тема (следват различни теми, например: генно инженерство, климатични промени, ядрена енергия, замърсяване на въздуха и пр., всяка от които може да стане причина за емоционални противоречия). Експертите излагаха рисковете и най-новите развития в съответната област. Неочаквано от аудиторията се изправи човек и започна да крещи към панелистите и слушателите“. Изследователите искат от респондентите да огледат този човек; в нарисуваното върху хартията балонче с неговите думи четем: „Какво ми пука за бройки и статистики в този контекст? Как изобщо можете да разговаряте хладнокръвно, когато на карта е поставено оцеляването на човечеството и на нашата планета?“. Под балончето има въпрос: „По Ваше мнение прав ли е този човек, или греша?“. Въпросът беше задаван в продължение на 27 години в 15 представителни проучвания по най-разнообразни силно емоционални и противоречиви теми. Мнозинството респонденти неизменно се съгласяваха с досадника, който не се интересува от фактите. Средно 54,8% са на мнение, че този досадник, който отказва да приеме фактите, е прав, и само 23,4% не са съгласни с това мнение.2

Пишейки настоящата книга, в никакъв случай не съм имал намерение да приемам, при наличието на неоспорими факти, каквато и да е изкуствена „центристка“ позиция, нито да се нагаждам към погрешните мнения на мнозинството. Като се знае това и като е известно, че стотици книги са написани с цел да се заклеми капитализмът, определено не виждам нищо погрешно в написването на книга в защита на капитализма. При всяко съдебно дело на подсъдимия се полага защитник. Съдията, тук – читателят – стига до присъдата само след като са му били представени всички факти. В нашия случай това включва фактите, които говорят в

защита на капитализма. Съдебен процес, в който няма защитник, а прокурорът и съдията заговорничат, е фарс. За съжаление, дебатът на тема „капитализъм“ прекалено често напомня именно фарс, а не честен процес.

Силно впечатление ми направиха ясно дефинираните и нормални термини, използвани в защита на пазарната икономика в изказванията на моя приятел професор Джан Уейин, бележит икономист от Пекинския университет. Включил съм неговия труд в приложенията. На читатели, които още не са се занимавали на каквото и да било равнище с проблема за капитализма, препоръчвам да прочетат тази глава след въведението, а не да я оставят за последно.

И накрая, бих искал да благодаря на изследователите и на приятелите, които ми помогнаха с насърчения и критични коментари върху съдържанието на настоящата книга. Някои от тях изчетеха отделни глави, други – целия ръкопис. Благодаря на проф. *Jörg Baberowski* и д-р *Daniel Bultmann*, проф. *Jürgen W. Falter*, проф. *Thomas Hecken*, д-р *Christian Hiller von Gaertringen*, д-р *Helmut Knepel*, проф. *Eckhard Jesse*, проф. *Hans Mathias Kepplinger*, проф. *Wolfgang König*, д-р *Gerd Kommer*, проф. *Stefan Kooths*, проф. *Wolfgang Michalka*, *Reinhard Mohr*, д-р *Kristian Niemietz*, проф. *Werner Plumpe*, проф. *Martin Rhonheimer*, проф. *Walter Scheidel*, проф. *Hermann Simon*, проф. *Frank Trentmann*, проф. *Bernd-Jürgen Wendt* и проф. *Erich Weede*. Специално искам да благодаря на д-р *Thomas Petersen* от Института „Аленсбах“, който в продължение на месеци координираше международния изследователски проект, както и на моя приятел *Ansgar Graw*, който, както винаги, доказва качествата си чрез професионалното редактиране на настоящата книга.

1 Китайският икономист Джан Уейин (*Weiyang Zhang*), в съответствие с традицията на австрийската икономическа школа (по-конкретно шумпетерианската), набляга на значението на предприемачеството. Вж. неговите „Идеи за бъдещето на Китай“ и „Парадигма на промяната“.

2 Вж. Kepplinger, „Рискове“, с. 62–63.

3 За да дадем на читателя възможност да търси в интернет имена, които не са общоизвестни, но могат да предизвикат интерес у читателя, те са дадени на латиница (*бел. ред.*).

- [Коментари](#)
- [FACEBOOK КОМЕНТАРИ](#)

ВАШИЯТ КОМЕНТАР

[влезте за да оставите коментар](#)